

POGLAVLJE 2

SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVO - MOGUĆI PUT KA SUZBIJANJU SIROMAŠTVA U SRBIJI

Aleksandra Bradić-Martinović¹
Aleksandar Zdravković²

Apstrakt

Pojava socijalnog preduzetništva ne vezuje se za savremeno društvo, već korene vuče sa kraja XVIII i početka XIX veka kada se prvi put pojavio termin „društvene ekonomije“ i „društenog preduzetništva“ u kontekstu inicijative koja je imala za cilj da obezbedi više etičnosti u organizaciji proizvodnje. Danas je socijalno preduzetništvo koncept široko rasprostranjen širom sveta i ima vrlo značajnu i specifičnu ulogu u privredi i društvu. Predmet rada je socijalno preduzetništvo kao jednog mogućih načina za smanjivanje i suzbijanje siromaštva u Srbiji, dok je cilj da se analizom stanja i zakonske regulative u komparaciji sa Evropskom unijom utvrdi trenutno stanje u ovoj oblasti i mogući pravci daljeg razvoja. Tema je značajna zbog mogućnosti da se razvojem ovog vida preduzetništva suzbije pojava sve veće disproporcije u raspodeli dohotka i sve izraženijeg siromaštva određenog sloja stanovništva, koje se pojavilo kao jedno od negativnih posledica tranzicije, koji je opisan u prvom delu rada. Drugi deo rada je posvećen definisanju pojma socijalnog preduzeća i socijalnog preduzetništva, jer je jedan od problema ove oblasti nedovoljno jasna definicija, koja kasnije ima nepovoljne implikacije na regulisanje oblasti na nivou države. Deo, takođe obuhvata sistematizaciju i prikaz socijalnog preduzetništva u Evropskoj uniji, a zatim i u Srbiji. Rezultati analize ukazuju da je sektor socijalnog preduzetništva u Srbiji fokusiran na najvažnije socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, humanitarna pomoć, lokalni razvoj i obrazovanje, ali da zaštita životne sredine još uvek ne predstavlja oblast u kojoj se pojavljuju preduzetničke inicijative, a i oblast održivog razvoja je takođe zapostavljena. Kao najveći ograničavajući faktor ovog oblika organizovanja je

---

¹ dr Aleksandra Bradić-Martinović, naučni saradnik, Institut ekonomskih nauka, e-mail: abmartinovic@ien.bg.ac.rs.

² ma Aleksandar Zdravković, istraživač saradnik, Institut ekonomskih nauka, e-mail: aleksandar.zdrakovic@ien.bg.ac.rs.

nedostatak održivog finansiranja, kao i odgovarajuće zakonske regulative. Zbog toga se državne mere svode na dalje jačanje pravnog okvira, podsticaj preduzetničkom obrazovanju i odgovarajuće, direktne i indirektne, intervencije države.

Ključne reči: tranzicija, socijalno preduzetništvo, Evropska unija, Srbija

UVOD

Tranzicija je donela brojne dobre i loše posledice u zemljama koje su prošle ili još uvek prolaze kroz ovaj proces. Uvedeno je slobodno tržište, oformljeno je tržište kapitala, podstaknuta su strana direktna ulaganja. Međutim, pojedine zemlje su se suočile sa naglim rastom socijalne nejednakosti, a kao posledica toga javilo se siromaštvo. Države su tokom protekle dve decenije uvodile mnogobrojne mere koje su imale za cilj suzbijanje siromaštva, ali su efekti tih mera bili nedovoljni i uglavnom neodrživi. Zbog svega navedenog je važno posmatrati i alternativne načine koji mogu uticati na smanjenje siromaštva u tranzicionim državama, sa posebnim osvrtom na Srbiju. Jedan od načina je razvoj i podsticaj socijalnog preduzetništva, što predstavlja i predmet analize u ovom radu, koja ima za cilj da utvrdi opšte stanje, zakonsku regulativu i moguće pravce daljeg razvoja sektora socijalnog preduzetništva, u komparaciji sa Evropskom unijom. Uprkos tome što se socijalno preduzetništvo može posmatrati i kao pokretač društvenih promena, u ovom radu će fokus biti postavljen na potencijal koji ovaj oblik preduzetništva ima u povećanju zaposlenosti, smanjenju siromaštva i socijalnoj inkluziji ranjivih grupa.

Rad je podeljen u dva dela. U prvom delu predstavljene su okolnosti koje su dovele do socijalnog disbalansa u tranzicionim zemljama i dat je prikaz parametara koji mere ovu pojavu. Drugi deo rada obuhvata prikaz socijalnog preduzetništva, sa pokušajem što preciznijeg definisanja pojma i karakteristika socijalnog preduzeća i preduzetnika, kao i navođenje sličnosti i razlika sa korporativnim (konvencionalnim) preduzećem i preduzetnikom. Prikazan je presek stanja u ovoj oblasti u Evropskoj uniji, a zatim i u Srbiji. U delu rada koji se odnosi na Srbiju predstavljeni su i rezultati najvažnijih studija koje su realizovane u ovoj oblasti, kao i preporuke za dalji razvoj.

TRANZICIJA – PROCES KOJI GENERIŠE SOCIJALNI DISBALANS

Nakon turbulentne prve dekade, početak i sredina prve decenije XXI veka beleže izražen privredni rast u tranzicionim zemljama. Uspostavljena je makroekonomska stabilnost, ključni okviri tržišnog mehanizma, realizovani su obimni prilivi kapitala, što je bilo posebno izraženo u slučaju onih zemalja koje su se priključile Evropskoj uniji. Strane banke donele su neophodni kredibilitet zemljama u tranziciji, uz neophodna tehnička znanja, čime je podstaknut dalji, ali sve manje uravnotežen, rast. To je bio glavni razlog zbog koga je udar krize 2008. godine ostavio teške posledice na privredu velikog broja zemalja u tranziciji. Globalna ekonomska kriza dovela je do kolapsa spoljnih izvora finansiranja za jugoistočnu Evropu, glavnog razvojnog resursa u ovom regionu od 2000. godine. Rezultati analize (Bartlett, Prica, 2012, str. 30) ukazuju na to da su one zemlje koje su ostvarile najveći napredak u stvaranju modernog institucionalnog okvira, koji podržava privatno preduzetništvo i konkurentne tržišne uslove, i koje su zbog toga postale najviše integrisane u globalno evropsko tržište, imale i najrazornije posledice krize. Na primer, zemlje koje su ostvarile veći napredak u tranziciji, uključujući Bugarsku, Hrvatsku, Sloveniju i Rumuniju, zabeležile su najveće stope negativnog rasta BDP-a u periodu 2009-10. godine. To ukazuje da su tranzicione promene povećale osetljivost ovih zemalja na eksterne šokove. Ostale zemlje su bile slabije pogođene kriznim udarom. Primera radi, Stošić (2014, str. 9) u svojoj analizi tranzicionog procesa u Srbiji pokazuje da, uprkos tome što su očekivani rezultati podrazumevali povećanje obima i produktivnosti industrijske proizvodnje, uz poboljšanje poslovnih i finansijskih rezultata, čime bi se stvorili uslovi i za povećanje obima izvoza, do ovih poboljšanja nije došlo. U istom radu autor navodi da je jedan od ključnih razloga za ovaj neuspeh razorni uticaj koji je svetska ekonomska i finansijska kriza imala na proces privatizacije i poslovanje privatizovanih preduzeća.

Posebnu dimenziju analize ovog problema predstavlja preraspodela dohotka, koja je izvršena u toku procesa tranzicije. Drašković (2010, str. 39) ističe da tranziciju u Srbiji prati koncentracija bogatstva, kao i nedovoljna efikasnost njegove upotrebe. Osim toga proces karakterišu i socijalno neefikasne reforme, koje su rezultirale visokom stopom nezaposlenosti, povećanim stepenom socijalne nesigurnosti, kao i rastom siromaštva, uz konstantnu eroziju sistema penzijske i socijalne zaštite. I drugi autori (Milanović, 2007, str. 23; Bićanić i Franičević, 2005, str. 14,) predstavili su rezultate analize koji ukazuju na to da tranzicija stvara nejednakosti, a u konačnom ishodu povećava i siromaštvo. Isti autori ukazuju da je, uprkos tome što

su uloženi naponi da se podela kapitala izvrši (naizgled³) ravnopravno svim članovima društva, veliki broj stanovnika tranzicionih zemalja ostao bez vlasništva nad kapitalom. Na taj način je u kratkom roku stvorena socijalna nejednakost, a kao posledica ovog procesa došlo je do povećanja siromaštva. U početnim fazama tranzicije, evropske zemlje bile su ohrabrene iskustvom zemalja latinske Amerike i Azije, ali se ispostavilo da su očekivanja bila nerealna. Da bi prevazišle brojne probleme sa kojima su se u toj fazi suočile, ove zemlje su sprovodile reforme koje, međutim nisu rezultirale povećanjem prosečnog dohotka, već su podstakle promene u njegovoj raspodeli, na štetu većine stanovništva. Od brojnih posledica izdvajaju se pad autputa i prosečnog dohotka domaćinstava, kao i rast nejednakosti u raspodeli dohotka. Golubović (1999, str. 75) ističe i da je pad autputa u velikom broju zemalja zaustavljen i zamenjen rastom, ali je problem nejednake raspodele ostao i produbio se. Situacija se dodatno pogoršala pod uticajem globalne krize.

U cilju merenja i sagledavanja nejednakosti koriste se dve mere: Ćini koeficijent⁴, kojim se meri nejednakost potrošnje i kvartilni odnos potrošnje, koji predstavlja odnos između potrošnje najbogatijeg i najsiromašnijeg kvintila stanovništva (uzima se 20% od ukupnog broja stanovnika) i naziva se još koeficijent 80/20. U tabeli 1. predstavljeno je kretanje Ćini koeficijenta za Srbiju i odabrane zemlje, u periodu 2013-2015.

---

³ Bićanić i Franičević (2005) sumnjaju u regularnost sprovedenih procesa privatizacije i navode da su „sprovedeni različiti modeli privatizacije, od besplatne, naizgled egalitarističke podele vaučera celokupnom stanovništvu, do mešanih modela koji su na različite načine stavljali u povlašćeni položaj insajdere, do direktne prodaje preko javnog konkursa ili pregovora i odabira poznatoga strateškog kupca, autsajdera.“.

⁴ Ćini koeficijenti nisu jedinstveni. Moguće je da dve različite Lorencove krive dovedu do iste vrednosti Ćini koeficijenta. Osim toga, moguće je da vrednost koeficijenta raste u slučaju zemalja u razvoju (zbog povećanja nejednakosti prihoda), dok se apsolutni broj stanovništva koje spada u grupu siromašnih smanjuje. Razlog zbog koga nastaje ova disproporcija je način prikazivanja Ćini koeficijenta, jer on meri relativno, a ne apsolutno bogatstvo stanovništva. Drugo ograničenje ovog koeficijenta je to što se ne može izraziti agregatno na osnovu podataka o koeficijentima pod-grupa, jer Ćini koeficijent celog društva nije zbir koeficijenata pojedinih grupa.

(<http://www.indexmundi.com/facts/indicators/SI.POV.GINI>)

Tabela 1. Āini koeficijent u periodu 2013-2015. godina

Godina Podruĉje	2013.	2014.	2015.
Srbija	38,0	38,6	38,2
Evropska unija	30,5	30,9	30,1
Nemaĉka	29,7	30,7	30,1
Francuska	30,1	29,2	29,2
Holandija	25,1	26,2	26,4*
Švedska	24,9	25,4	25,2
Hrvatska	30,9	30,2	30,6
Bugarska	35,4	35,4	37,0
Makedonija	37,0	35,2	-

* Procenjena vrednost

Izvor: Eurostat, Gini coefficient of equivalised disposable income - EU-SILC survey

Vremenska serija raspoloŹiva u Eurostat bazi podataka je relativno kratka za Srbiju, zbog ĉega su u tabeli 1. prikazane samo poslednje tri godine, pri ĉemu je, radi komparacije, odabrano ĉetiri razvijenih (Nemaĉka, Francuska, Holandija i Švedska) i tri evropske zemlje u razvoju (Hrvatska, Bugarska i Makedonija). Vrednosti Āini koeficijenta ukazuju da je nejednakost u Srbiji meĊu najvišim u odnosu na odabrane zemlje Evrope. Iz godine u godinu, vrednost ovog koeficijenta za Srbiju kreće se oko 38,0 uz minimalne varijacije, dok je proseĉna vrednost za Evropsku uniju 30,1, a najniŹu vrednost meĊu odabranim evropskim zemljama ima Švedska, 25,2. Ova vrednost za Srbiju je posebno alarmantna imajući u vidu da je 1990. godine vrednost koeficijenta bila 27,3 (Biĉanić i Franiĉević, 2005, str. 21).

Tabela 2. Kvintilni odnos 80/20

Godina	2013.	2014.	2015.
Srbija	8,6	9,8	9,0

Izvor: Saopštenje RZS , br. 084 – god. LXVI, 31.03.2016, Anketa o prihodima i uslovima Źivota.

Podaci iz tabele 2 pokazuju da je potrošnja 20% stanovništva sa najvećom potrošnjom u 2015. godini 9 puta veća od potrošnje 20% stanovnika sa najmanjom potrošnjom. Podaci (RZS, 2016, str. 1) takoĊe pokazuju da su nezaposlena lica najizloŹenija riziku siromaštva, mladi i porodice sa većim brojem izdržavane dece. Situacija je posebno sloŹena imajući u vidu da Srbija već duŹe

vreme ne može da prevaziđe nastali problem, a procena je i da je moguć dalji rast siromaštva, čak i u slučaju umerenog privrednog razvoja (Mijatović, 2015, str. 17).

Nezaposlenost je, pored neravnomerne raspodele, drugi veliki problem i posledica tranzicije u Srbiji. Uprkos tome što je Srbija bila u prilici da bude poznata sa iskustvima drugih tranzicionih zemalja, imajući u vidu činjenicu da je proces tranzicije započet deset godina kasnije, ona to nije iskoristila. Smatra se (Zubović, 2010, str. 166) da je nezaposlenost direktna posledica pada proizvodnje i pojave strukturnih disproporcija u privredi Srbije, ali i prekomernog zapošljavanja, koje je karakterisalo prethodni privredni sistem. Kao rezultat ovih pojava javlja se siromaštvo, koje u kratkom roku posebno pogađa ugrožene kategorije stanovništva, nezaposlene, žrtve porodičnog nasilja, stanovništvo iz prigradskih i ruralnih područja, nacionalne manjine i dr. Posledično, Srbija se sve više suočava sa socijalnim problemima. Kao jedan od koraka u rešavanju nastale situacije Vlada Republike Srbije uspostavila je *Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva* u julu 2009. godine. Među oblastima u kojima je Tim aktivan nalazi se i Ekonomski razvoj i zapošljavanje, u okviru koga Tim razvija različite modele uključivanja osetljivih grupa u ekonomske aktivnosti i vrši promociju i razvoj koncepta *socijalnog preduzetništva* (SIPRU, 2016).

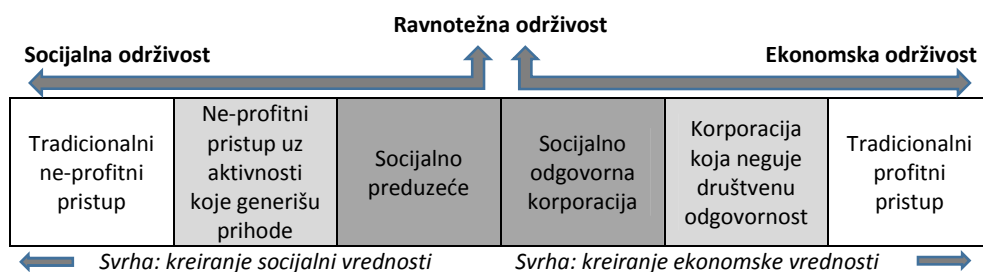
SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVO

Socijalno preduzetništvo nije nov koncept, jer su se prvi oblici pojavili još u XVIII i XIX veku. Rad prvih socijalnih preduzeća vezuje se za grupe za samopomoć i udruženja koja se u svom radu rukovode filantropijom i milosrđem, a podsticaj za rad su dobila usled nagle pojave siromaštva u Evropi, u vreme industrijske revolucije. U novijoj istoriji koncept socijalnog preduzetništva došao je u centar pažnje 2006. godine kada je Muhamed Junus (*Muhammad Yunus*) dobio Nobelovu nagradu za mir, kao osnivač Gramen banke (*Grameen Bank*), institucije koja pruža mikro kredite za podsticanje ekonomskog rasta najsiromašnijeg sloja stanovništva u Bangladešu. Osim toga, značajan uticaj na razvoj socijalnog preduzetništva imala je i organizacija *Ashoka*, neprofitna institucija koja kroz pružanje podrške socijalnim preduzećima zapravo pruža podršku društvenim promenama.

Pojava i razvoj socijalnih preduzeća ima različite oblike u zavisnosti od geografskog regiona u svetu, ali se može grupisati u dva glavna klastera, tržišno orijentisana socijalna preduzeća i hibridna socijalna preduzeća čiji je socijalni i profitni cilj uravnotežen. Tržišno orijentisana su karakteristična za zemlje Severne Amerike i Afrike, a hibridna za zemlje Evrope i Latinske Amerike (Poon, 2011, str. 14). Objašnjenje pojma socijalnog preduzeća i socijalnog preduzetnika nije

jednostavno, jer ne postoji jasna i precizna definicija. Roger i Osberg (2007, str. 31) smatraju da je široko definisanje ovog pojma dobro, zato što se time otvara veći prostor za korist od ovog oblika privrednog organizovanja, kako za celo društvo, tako i za pojedine, ranjive grupe. Međutim, prilikom određivanja značenja pojma korisno je poći od utvrđivanja sličnosti i razlika između korporativnog i socijalnog preduzetnika i preduzetništva. U pogledu potrebe da realizuju osnovnu preduzetničku ideju, razlike između ova dva preduzetnika nema, jer su oba preduzetnika motivisana da identifikuju i realizuju svoju viziju i dobiju psihološku satisfakciju zbog realizovane ideje. Mair i Marti (2006, str. 38) ističu da u toj prvoj fazi preduzetnik ima veća očekivanja vezana za svoje ideje, nego sa sam profit (koji se podrazumeva u dugom roku). Treba imati na umu da preduzetnici kreću u realizaciju ideja svesni činjenice da mnoge od ideja u prošlosti nisu donele nikakvu zaradu. Ipak, kada je u pitanju krajnji efekat angažovanja obe vrste preduzetnika, postoji značajna razlika. Korporativnog preduzetnika podstiče novac, a socijalnog preduzetnika altruizam. Socijalni preduzetnik ne organizuje delatnost zbog profita, već su mu ciljevi od šireg društvenog značaja, kao što je na primer pomoć ugroženim grupama stanovništva. To nužno ne znači da ova preduzeća ne generišu profit, već da je njihova misija šira od samog poslovnog cilja. Uprkos tome što postoji prostor za raspravu šta je osnovni cilj koji pokreće socijalnog preduzetnika, Serna (2009, str. 25) zaključuje da se ova preduzeća razlikuju od ostalih preduzeća na tržištu po načinu merenja svoje uspešnosti, odnosno evaluaciji rezultata, jer ne uzimaju profit kao jedinu meru, već i uticaj na pozitivne društvene promene uvećanjem društvenog (socijalnog kapitala). Drugim rečima, socijalno preduzetništvo se razlikuje od ostalih oblika preduzetništva po tome što daje viši prioritet promociji društvenih vrednosti, u odnosu na stvaranje ekonomske vrednosti (Mair, Marti, 2006, str. 40). Razlika postoji i u segmentu odgovornosti i upravljanja preduzećem. Preklapanje ciljeva i aktivnosti obe vrste preduzeća najbolje se mogu sagledati na grafiku 1.

Grafikon 1. Socijalno preduzeće V.S. korporativno preduzeće

Izvor: Kickul, J. (2013).

Preduzetnik vodi komercijalno preduzeće operativno i organizaciono, pri čemu je neprestano izložen pritisku finansijskog rizika, dok socijalni preduzetnik organizuje preduzeće koje ima socijalno opravdani cilj, a ne nužno profit, tako da lakše vrši decentralizaciju upravljanja i izložen je mnogo manjem pritisku rizika poslovanja. Ipak, da ponovimo još jednom, ova preduzeća ne moraju nužno biti neprofitna (Pomernaz, 2003, str. 26). Abu-Saofan (prema Krstić, N., 2014, str. 130) ističe da svaka grupa preduzetnika ima specifičnosti, ali da postoje i zajedničke karakteristike. Preduzetnici usmereni na dobit najčešće postavljaju visoke ciljeve, spremni su da preuzmu rizik, poseduju adekvatne organizacione sposobnosti, razmišljaju strateški, orijentisani su na stvaranje vrednosti i imaju celishodan pristup poslovanju. Za razliku od njih, socijalni preduzetnici predstavljaju lidere koji ostvaruju društvenu misiju, pri čemu su emotivno uključeni i orijentisani ka želji da donesu pozitivnu promenu društvu i da stvaraju društvenu vrednost, osetljivi su na probleme koje uočavaju u društvu, svojevrsni su vizionari i poseduju visok stepen odgovornosti. Među zajedničke karakteristike autor navodi inovativnost i preduzimanje inicijative, uz visoku posvećenost, kao i brzo reagovanje na prilike koje se ukazuju u društvu ili tržištu, a uz to su i uporni i posvećeni.

U analizi funkcionisanja socijalnog preduzetništva moguće je izdvojiti nekoliko ključnih komponenti. Prva je identifikacija dela stanovništva koje je isključeno, marginalizovano i kome nedostaju finansijska sredstva i/ili politički uticaj za iniciranje i sprovođenje bilo kakve promene koja bi poboljšala njihov položaj. Druga je razvijanje predloga, ideje koja ima određenu socijalnu vrednost davanjem prilike kreativnosti. Treća podrazumeva stvaranje uslova za ublažavanje, odnosno poboljšanje položaja ugrožene grupe stvaranjem novog ekosistema sa ciljem bolje i pravednije budućnosti (Weerawardena i Mort, 2006, str. 23).

Ukoliko socijalno preduzetništvo posmatramo na marko nivou, Peredo i McLean (2006, str. 56) ističu činjenicu da za njegov uspešan razvoj svaka država mora da obezbedi zakonsku regulativu i odgovarajuće javne politike. To je posebno važno ukoliko se ima u vidu da socijalno preduzetništvo može biti važan stabilizacioni faktor na tržištu rada i instrument za suzbijanje siromaštva. Jedna dimenzija njegovog značaja ogleda se i u tome što socijalna preduzeća integrišu i vrše inkluziju ugroženih i ranjivih društvenih grupa, a druga dimenzija u tome što ova preduzeća mogu pružati usluge koje institucije javne vlasti jedne države nisu u stanju da zadovolje. U tom kontekstu, socijalno preduzetništvo može da se posmatra i kao dopuna državnim ustanovama (institucijama).

Socijalno preduzetništvo u Evropskoj uniji

Evropska unija je u junu 2010. godine, usvojila dokument *Europe 2020*, u kome se opredelila za strategiju rasta u narednoj dekadi koja se bazira na tri zajednička prioriteta: 1) razvoj ekonomije bazirane na znanju i inovacijama, 2) promocija efikasnije, zelenije i konkurentnije ekonomije i 3) podsticaj ekonomije sa visokom stopom zaposlenosti, uz jaku socijalnu i teritorijalnu koheziju (Evropski pokret Srbija, 2011, str. 13). Tada su postavljeni i sledeći merljivi ciljevi: 75% stanovništva između 20-64 godine trebalo bi da bude zaposleno, 3% BDP-a bi trebalo da se investira u istraživanje i razvoj, emisija štetnih gasova bi trebalo da bude za 20% niža u odnosu na 1990. godinu (ili čak 30% ukoliko uslovi to dozvoljavaju), 20% energije bi trebalo da potiče iz obnovljivih izvora, a energetska efikasnost bi trebala da se poveća isto za 20%. Takođe su predvideli da stopa ranog napuštanja školovanja padne ispod 10%, a da najmanje 40% stanovništva između 30-34 godine završi visoko obrazovanje i da manje od 20 miliona ljudi bude svrstao u kategoriju siromašnih i u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti (*Europe 2020 strategy*).

Na osnovu svega izloženog nameće se zaključak da socijalno preduzetništvu u Evropskoj uniji zauzima veoma važno mesto, imajući u vidu da targetira praktično svaki od postavljenih ciljeva. Osim toga, prema inicijativi Evropske unije (EC, 2014, str. 5) glavni cilj socijalnih preduzeća je da generišu značajni uticaj na društvo, životnu sredinu i lokalnu zajednicu. Socijalna preduzeća doprinose konceptu pametnog rast (*smarth growth*), jer imaju potencijal da unose socijalne inovacije za potrebe koje još uvek nisu zadovoljene. Osim toga, kreiraju održivi rast (*sustainable growth*), putem uticaja na životnu sredinu, kroz dugoročne vizije. Konačno, socijalna preduzeća su centralni deo inkluzivnog rasta (*inclusive growth*), zbog toga što imaju naglasak na ljude i socijalnu koheziju kroz kreiranje održivih radnih mesta za žene, mlade i starije osobe. Praktično posmatrano, njihov glavni cilj je da izvrše društvenu i ekonomsku transformaciju koja doprinosi ciljevima strategije Evropa 2020.

U Evropskoj uniji preovladavaju sledeći oblici socijalnih preduzeća:

- Zadružna preduzeća ili zadruge (*cooperatives*) koje predstavljaju autonomne asocijacije osoba koje su se dobrovoljno udružile na osnovu zajedničkih ekonomskih, društvenih i kulturnih potreba i želja u svojinski

zajedničko preduzeće koje vode po principima demokratije (*International Cooperative Alliance*, 1995).⁵

- Udruženja ili udruženja za uzajamnu pomoć (*mutual organizations*) se mogu definisati kao asocijacije koje nude usluge osiguranja za svoje članove. Udruženja za uzajamnu pomoć se baziraju na reciprocitetnim ugovorima i zahtevaju da članovi udruženja imaju dobrobit kao „protivkorist“ za članstvo.
- Asocijacije ili grupe građana su grupe ljudi koji se udružuju zarad određene svrhe (kulturne, rekreacione, društvene ili ekonomske). Asocijacije mogu biti formalno uspostavljene i u tom slučaju imaju pravila, zakonski su utemeljena i imaju formalne zahteve za svoje članove, a mogu biti i neformalne strukture.
- Fondacije i druge organizacije su pravni entiteti kreirani sa ciljem postizanja specifičnog cilja u korist specifične grupe ljudi ili celokupnog društva, kroz sistematsko prikupljanje sredstava.

Prema podacima EC (2013) u Evropskoj uniji ima 208.655 zadruga, što čini 7% ukupnog broja socijalnih preduzeća, 21.790 udruženja, odnosno 1% ukupnog broja i 2.595.324 asocijacija, fondacija i ostalih formi koje čine dominantnu formu, odnosno 92% od ukupnog broja. U tabeli 3. prikazana je struktura socijalnih preduzeća u Evropskoj uniji prema oblastima delovanja, a na osnovu strukture može se zaključiti da postoji relativno ujednačeno učešće preduzeća iz oblasti socijalnih usluga, zapošljavanja i obuka, zaštite životne sredine, obrazovanja i preduzeća čija je oblast ekonomski i kulturni razvoj i razvoj zajednice.

Tabela 3. Struktura socijalnih preduzeća u EU prema oblasti delovanja

Oblast poslovanja	Udeo
Socijalne usluge	16,70%
Zapošljavanje i obuke	14,88%
Životna sredina	14,52%
Obrazovanje	14,52%
Ekonomski i društveni razvoj i razvoj zajednice	14,34%
Ostalo (Kultura, umetnost i rekreacija, zdravstvo, poslovna udruženja, zakonsko zastupanja i sl.)	43,05%

Izvor: *SELUSI data including all observations across all countries (N=581)*

⁵ Definicija je usvojena 2002. godine i od strane Međunarodne organizacije rada (*International Labour Organization – ILO*).

Od svih zemalja Evropske unije na prvom mestu se nalazila Velika Britanija, ali imajući u vidu da je ova zemlja napustila Evropsku uniju, Nemačka sa 513.727 preduzeća zauzima prvo mesto. Ova zemlja ima više socijalnih preduzeća nego sve ostale zemlje koje se na listi nalaze nakon desetog mesta. Zanimljivo je, takođe, istaći da je socijalno preduzetništvo najnaprednije u najviše razvijenim evropskim zemljama, te se otvara pitanje da li je to uzrok ili posledica ekonomskog razvoja.

Tabela 4. Prvih deset zemalja Evropske Unije po broju socijalnih preduzeća

Zemlja	Broj socijalnih preduzeća
Velika Britanija	875.555
Nemačka	513.727
Španija	200.768
Francuska	192.497
Finska	134.490
Austrija	118.475
Češka Republika	101.785
Italija	97.699
Poljska	94.945
Mađarska	61.024
Ostale zemlje	434.804

Izvor: EC (2013) Social Economy and Social Entrepreneurship, Social Europe guide, Vol.4., str. 47

Najveći problem socijalnih preduzeća u Evropskoj uniji je nedostatak institucionalne vidljivosti, a najveći izazov su specifičnosti nacionalnih računovodstvenih sistema koji ih, najčešće, ne posmatraju kao posebnu kategoriju preduzeća, te u potpunosti zanemaruju ili nedovoljno uzimaju u obzir njihove specifične karakteristike u odnosu na tradicionalna korporativna preduzeća. Imajući u vidu značaj ovog društvenog i ekonomskog segmenta, Evropska unija ulaže napore za njegov razvoj. Konkretno, mere se sprovode u tri oblasti. Prva oblast je unapređenje pristupa finansijama mobilizacijom javnih fondova sa ciljem pomoći socijalnim preduzećima kroz sprovođenje Programa zapošljavanja i socijalnih inovacija (*The Employment and Social Innovation programme*) i reformu strukturnih fondova. Uspostavljen je i Fond za evropsko socijalno preduzetništvo (*European Social Entrepreneurship Fund*) sa ciljem podsticaja privatnog investiranja u socijalna preduzeća, a razvija se i Socijalna berza (*Social Stock Exchange*), platforma za trgovinu akcijama socijalnih preduzeća. Druga oblast je povećanje vidljivosti socijalnih preduzeća. Najvažnija inicijativa u ovoj oblasti je kreiranje onlajn platforme Socijalne inovacije Evrope (*Social Innovation Europe*),

koja omogućuje preduzetnicima da komuniciraju i dele informacije. Ulaže se dosta i u obrazovanje mladih kroz rad programa *Youth in Action*, *Erasmus* i *SME Forum*. Konačno, treća oblast odnosi se na pravnu regulativu. Da bi se uspostavilo legalno okruženje za rad socijalnog preduzetništva, 2014. godine usvojen je paket za reformu javnih nabavki, koji je predvideo i socijalni kriterijum prilikom odabira proizvoda i usluga.

Na osnovu izloženog može se zaključiti da je socijalno preduzetništvo veoma važna oblast u Evropskoj uniji, a Srbija je dužna da prati ovaj smer imajući u vidu proces pridruživanja.

Socijalno preduzetništvo u Srbiji

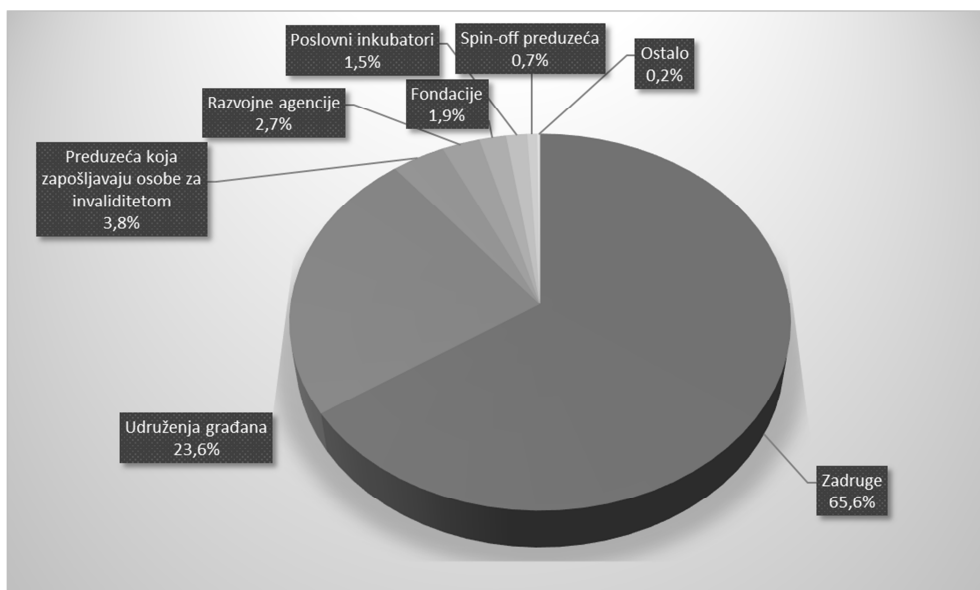
Fenomen socijalnog preduzetništva prisutan je u Srbiji u najvećoj meri u formi poljoprivrednih zadruga. U poslednjih desetak godina, a posebno nakon globalne ekonomske krize, na ovaj oblik preduzetništva počelo je da se gleda iz drugog ugla, jer su istraživanja pokazala da mogućnosti ovog oblika privrednog i društvenog (socijalnog) organizovana nisu dovoljno iskorišćeni. Ukoliko bi se izolovale zajedničke karakteristike inicijativa za formiranje i rad socijalnih preduzeća u Srbiji moglo bi se reći da su u pitanju sporadični i nesistematski naponi, koji se najčešće svode na potrebu da reše problem nezaposlenosti pojedinaca ili manjih grupa. Procena je, međutim, da ovaj oblik preduzetništva poseduje mnogo veći potencijal u procesu suzbijanja nezaposlenosti i siromaštva.

Do sada najvažnije naučno istraživanje sprovedeno u ovoj oblasti izvedeno je 2008. godine pod pokroviteljstvom Evropske unije i UNDP-a, pod nazivom: „Mapiranje socijalnih preduzeća u Srbiji“ (Cvejić i ostali, 2008). Istraživanje je obuhvatilo šest organizacionih oblika u kojima se moglo utvrditi postojanje elemenata socijalnog preduzetništva. Nemogućnost jasnog određenja populacije u ovom slučaju predstavlja posledicu nepostojanja zakonske regulative za oblast socijalnog preduzetništva u Republici Srbiji. Rezultati ove obuhvatne studije pokazali su da u našoj zemlji egzistiraju sledeći oblici socijalnog preduzetništva: udruženja građana, zadruge, stručna preduzeća za zapošljavanje lica sa invaliditetom, zavisna *spin-off* preduzeća čiji su osnivači udruženja građana (najčešće u formi društava ograničene odgovornosti i akcionarskih društava), poslovni inkubatori, i agencije za razvoj malih i srednjih preduzeća (Ibid, str. 1).

Drugi važan projekat koji je usmeren ka obuhvatu uticaja socijalnog preduzetništva u Srbiji je „Ekonomske uticaj socijalnog preduzetništva“ koji je Statistički zavod Srbije realizovao u saradnji sa SeConS grupom za razvojnu

inicijativu i Grupom 484. Rezultati istraživanja su pokazali da je u Srbiji 2012. godine bilo 758 zadruga, 283 udruženja građana, 45 preduzeća koja zapošljavaju lica sa invaliditetom, 32 razvojne agencije, 23 fondacije, 18 poslovnih inkubatora i 8 *spin-off* preduzeća⁶. Ukoliko se tom broju dodaju i dve forme koje nisu jasno definisane, dobija se ukupan broj od 1196 socijalnih preduzeća. Na grafikonu 2. jasno je uočljiva dominacija zadruga u odnosu na druge oblike organizovanja.

Grafikon 2. Struktura socijalnih preduzeća u Srbiji po vrstama delatnosti

Izvor: RZS (2014) *Economic Impact of Social Enterprises*, str. 30.

Sektor socijalnog preduzetništva u Srbiji fokusiran je na najvažnije socijalne ciljeve kao što su veća zaposlenost, humanitarna pomoć, lokalni razvoj i obrazovanje. Međutim, zaštita životne sredine još uvek ne predstavlja oblast u kojoj se pojavljuju preduzetničke inicijative, oblast održivog razvoja je takođe zapostavljena. Kao najveći ograničavajući faktor ovog oblika organizovanja je nedostatak održivog finansiranja, kao i odgovarajuće zakonske regulative. U ovoj oblasti su do sada bili u primeni sledeći zakoni iz perioda SFRJ: *Zakon o društvenim organizacijama i udruženjima građana Republike Srbije* iz 1982. godine i *Zakon o udruživanju građana u udruženja, društvene organizacije i političke organizacije*

⁶ Spin-off preduzeće je inicijalno nastalo kao organizaciona jedinica drugog preduzeća, a zatim se izdvojilo od matične organizacije i pozicioniralo na tržištu kao samostalno preduzeće

koje se osnivaju za teritoriji SFRJ iz 1990. godine. *Zakon o udruženjima* stupio je na snagu 2009. godine, kada je usvojen i *Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom*, u kome se prvi put pominje termin socijalno preduzeće. Oblast je regulisana i *Zakonom o zadrugama* iz 2005. godine. Navedeni zakoni, međutim nedovoljno fokusirano regulišu oblast, pa je u toku 2016. godine u pripremi *Zakon o socijalnom preduzetništvu i zapošljavanju u socijalnim preduzećima*, koji bi trebao da reguliše pitanja karakteristika socijalnih preduzeća, načina njihovog osnivanja, finansiranja i slično. Usvajanje novog zakona biće vrlo značajan korak u razvoju sektora socijalnog preduzetništva u Srbiji, posebno imajući u vidu politiku smanjenja siromaštva koju sprovodi Vlada Republike Srbije. Socijalna preduzeća će, u zavisnosti od organizacione forme, biti u stanju da omoguće lakši pristup uslugama za osetljive i marginalizovanje grupe stanovništva, uz poštovanje principa socijalne inkluzije. Razvoj socijalnog preduzetništva se u Srbiji vidi kao mera koja ima potencijal da ublaži određene socijalne i ekonomske probleme, a među njima je na vodećem mestu siromaštvo. Zbog toga se državne mere svode na dalje jačanje pravnog okvira, podsticaj preduzetničkom obrazovanju i odgovarajuće intervencije države na tržištu koje mogu biti direktne ili indirektno (subvencije, cenovne povlastice, povlašćeni krediti, povlašćeni položaj u sistemu javnih nabavki i sl.).

ZAKLJUČAK

Uprkos tome što u Srbiji postoje brojni organizacioni oblici koji mogu biti svrstani u kategoriju socijalnog preduzeća i postoji jasna direktna veza između razvijenosti ovog sektora i smanjenja siromaštva, nezaposlenosti i ravnomernijeg regionalnog razvoja, situacija u ovoj oblasti nije povoljna. Međutim, da bi ona dobila pravo mesto u društvu potrebno je da se ojača svest među vladinim zvaničnicima, a izvesno ohrabrenje donosi činjenica da postoji sve veće interesovanje za ovu oblast u profesionalnim i akademskim krugovima. Istraživanja su ukazala da je potrebno doneti adekvatnu pravnu regulativu, obezbediti institucionalnu podršku, koja bi obuhvatila i povlašćeni status ovih preduzeća u procesima javnih nabavki.

Oblast socijalnog preduzetništva postaje sve više važna, jer treba imati u vidu da socijalna preduzeća u Srbiji mogu da olakšaju pružanje usluga od opšteg interesa i da na taj način olakšaju realizaciju ciljeva društvenog i ekonomskog razvoja, a među najvažnijim suzbijanje siromaštva.

ZAHVALNICA

Ovaj rad je deo istraživačkih projekata pod šiframa 47009 (Evropske integracije i društveno-ekonomske promene privrede Srbije na putu ka EU) i 179015 (Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci ekonomskog razvoja i usklađivanje sa zahtevima EU), finansiranih od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

LITERATURA

- [1] Abu-Saofan, S. (2012) prema: Krstić, N. (2014), *Socijalno preduzetništvo, Bankarstvo*, broj. 1/2012, str. 130.
- [2] Bartlett, W., Prica, I. (2012) *The Variable Impact of the Global Economic Crisis in South East Europe, Working Paper LSEE Research on South Eastern Europe*, London School of Economics and Political Science.
- [3] Bićanić, I., Franičević, V. (2005) Izazovi stvarnoga i subjektivnog siromaštva i porasta nejednakosti u ekonomijama jugoistočne Europe u tranziciji, *Financijska teorija i praksa* 29 (1).
- [4] Drašković, B. (2010) *Kraj privatizacije i posledice po razvoj, Kraj privatizacije, posledice po ekonomski razvoj i nezaposlenost u Srbiji*, Institut ekonomskih nauka; Beogradska bankarska akademija; Savez samostalnih sindikata Srbije, Beograd.
- [5] EC (2014) *The Social Business Initiative of the European Commission*, http://ec.europa.eu/internal_market/publications/docs/sbi-brochure/sbi-brochure-web_en.pdf.
- [6] *Europe 2020 strategy*, https://ec.europa.eu/info/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en
- [7] Eurostat, *Gini coefficient of equivalised disposable income - EU-SILC survey*
- [8] *Evropski pokret Srbija, 2011, Vodič kroz strategiju Evropa 2020*, Beograd.
- [9] Golubović, N. (1999) *Tranzicija, raspodela dohotka i siromaštvo u zemljama u tranziciji, Teme, XXIII, br. 1-2*.
- [10] Kickul, J. (2013) *Hybrid Models for Social Enterprises*, NY Stern University.
- [11] Mair, J., Marti, I. (2006) *Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight, Journal of World Business*, No. 41.
- [12] Mijatović, B. (2015) *Siromaštvo u Srbiji u 2014. godini, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva i SDC*, Beograd.
- [13] Peredo, A.M., McLean, M. (2006) *Social entrepreneurship: A critical review of the concept, Journal of World Business*, No. 41.

-
- [14] Pomerantz, M. (2003) The business of social entrepreneurship in a “down economy”, *Business*, Vol. 25, No. 3.
- [15] Poon, D. (2011) The Emergence and Development of Social Enterprise Sectors, *Social Impact Research Experience Journal*, University of Pennsylvania, Wharton School, Philadelphia.
- [16] Roger, M., Osberg, S. (2007) Social Entrepreneurship: The Case for Definition, *Stanford Social Innovation Review*, Spring 2007.
- [17] RZS (2016) Saopštenje, br. 084 – god. LXVI, 31.03.2016, Anketa o prihodima i uslovima života.
- [18] Serna, C. (2009) The reflexive assembly: Embryon of a virtuous circle in evaluating the cooperative social economy, CIRIEC - International Centre of Research and information on the Public, Social and Cooperative Economy, Belgium.
- [19] SIPRU (2016) Tim za socijalno uključivanje Republike Srbije, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/o-nama/oblasti-delovanja/>.
- [20] Stošić, I. (2014) Uticaj postojećeg modela privatizacije na stanje industrijskog sektora Srbije. *Deindustrijalizacija u Srbiji: mogućnosti revitalizacije industrijskog sektora*, Institut ekonomskih nauka, Beograd.
- [21] Weerawardena, J., Mort, G.S. (2006) Investigating social ntrepreneurship: A multidimensional model, *Journal of World Business*, No. 41.
- [22] Zubović, J., Domazet, I. (2010) Tranzicija i zaposleni u Srbiji, *Kraj privatizacije, posledice po ekonomski razvoj i nezaposlenost u Srbiji*, Institut ekonomskih nauka; Beogradska bankarska akademija; Savez samostalnih sindikata Srbije, Beograd.